İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI
NO.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
D.E.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İşbirliğiyle Düzenlenen

İSLÂM
VE
ÇALIŞMA HAYATI
ULUSAL SEMPOZYUMU

[25-27 Kasım – 2005]

İZMİR 2008

III.Oturum/Birinci Bildiri

İSLAM'DA ÇALIŞMANIN DİNİ VE HUKUKİ BOYUTU

Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ

I. ÇALIŞMANIN DİNİ BOYUTU

İslam son hak din olup gerçekten hayat dinidir. Hayat ise evrende ve dünyadaki faaliyetler bütününü ifade eder. Dolayısıyla evrende ve dünyada bulunan her şey düzenli bir şekilde hareket halindedir. Bu düzenli hareket hayatın da düzenli bir şekilde akışını sağlar, böylece fert ve toplumlar bu disiplin içinde mutlu olurlar. İslam dini insanların mutlu olmasını sağlamak amacıyla insanlığa gönderilmiştir. Onun evrensel mesajı ise Kur'an'dır. Kur'an insanların dünya ve ahiret hayatında ki düzenlerini mükemmel bir şekilde sağlayan kitaptır. Bu ilahi kitabın evrensel mesajlarından öğrendiğimize göre, iki cihan mutluluğunu yakalamanın yolu fıtrattaki düzene ve ilahî disipline uyum sağlamaktan geçer. Bu da ancak düzenli ve disiplinli bir şekilde çalışmakla mümkündür. Dolayısıyla insanlar fıtratla ne kadar çok uyum sağlarlarsa o kadar mutlu ve başarılı olurlar.

İslam, çalışmaya büyük bir önem vermiştir. Ulu Allah Kur'an'da kendisini çok çalışkan ve faal olarak tanıtmıştır.[1] Peygamberler de çok çalışkan, başarılı ve önder insanlar olup geçimlerini kendi el emekleriyle kazanma yolunu tercih etmişler, dini otoritelerini rahat bir hayat yaşamaya vesile kılmamışlar; insanların din duygularını istismar etmekten şiddetle kaçınmışlardır. İlk İslam alimleri de ayni yolu izlemişlerdir. Peygamberler ile Peygamber varisi olan alimler asla başkalarının sırtından geçinmemişler, belki her biri büyük bir çalışma disiplini içinde bir meslek sahibi yada sanat sahibi olmayı tercih ederek ümmetlerine ve toplumlarına mükemmel birer örnek olmuşlardır. Kur'an ve sahih sünnet, Müslümanlara çalışmanın esaslarını öğretmiş, dolayısıyla dünya hayatının nasıl imar edileceğinin yollarını göstermiştir.

---

[1] El-Hud,11/107

Müslüman'ın hayatında iki şey önem kazanmaktadır. Biri bilgi üretmek, diğeri iş üretmektir. İş hayatında başarılı olmayan bir Müslüman, ibadet hayatında da başarılı olamaz. Çünkü ibadet geniş anlamda düşünüldüğü takdirde, iyi niyete dayalı ve faydalı olan tüm dünya faaliyetlerini kapsar. Bunun gibi, bilgi ve düşüncede başarı elde edemeyen bir Müslüman, çalışma hayatında tam bir başarı elde edemez. Çünkü çalışma hayatında başarılı olmak, sağlam bilgiye ve çağdaş düşünmeye dayalıdır. Dolayısıyla, bilmeden ve düşünmeden iş üretmek mümkün değildir. İnsanın bir alanda ki bilgi ve düşüncesi ne kadar ileri derecede olursa, ürettiği iş de o kadar ileri derecede olur. Müslüman demek ileri derecede bilgi ve iş üreten insan demektir. Bilmeyen ve üretmeyen, sadece tüketen bir Müslüman'da hayır yoktur. Böyle kimseler yaşayan bitkiden farksızdırlar.

İslam dini, çalışmaya başka bir anlam, değişik bir boyut kazandırmıştır. Çalışmayı ve tüm dünyevi faaliyetleri ibadet kapsamına almış, kişinin gerek kendisinin gerekse aile fertlerinin geçimini sağlama yolunda ki çalışma ve çabalarını, bunun için harcadığı malları, sofrasına taşıdığı lokmaları, hatta meşru olan cinsel hayatını da sadaka kabul ederek ibadetleştirmiştir. Bunun gibi, kişinin toplumu için ürettiği işleri, mal ve hizmetleri, bilgi ve düşünceyi de ibadetleştirmiştir. Yine aile içinde ev işlerinde çalışan, çocukların büyütülmesi ve güzel yetişmesi için çaba harcayan hanımlar da eğer halis bir niyete sahip iseler günlük dünyevi faaliyetlerini ibadetleştirmektedirler. Samimi niyetle geçirdikleri her bir saniye böyle hanımlara ibadet sevabı kazandırmaktadır. Böylece, günlük çalışma, düşünce ve faaliyetlerini bu şekilde geçirebilen Müslümanlar, kendilerini sinir ve ruh hastalıklarından da korumuş olurlar. Zira ibadet aşkıyla severek yapılan işten insan yorulmaz, tam tersine zevk alır. Misafir ağırlamak da böyledir. Çünkü kulluk, Allah'ın yarattığı insanları mutlu kılmayı ve dünyayı güzel bir şekilde kullanarak ondan en iyi bir şekilde yararlanmayı gerektirir. Ulu Allah Kur'an'da: *"Her şeyi insanlar için yarattığını"*[2] açıklamaktadır.

İslam başkasının emeği ile geçimini sağlamaya, üretmeksizin tüketmeye, dolayısıyla başkasına bağımlı olarak yaşamaya, başkasına yük olmaya ve özellikle dilenerek hayatı sürdürmeye şiddetle karşı çıkmış, tevekkülü teşebbüsten sonraya bırakmayı tavsiye ederek boş kuruntulardan uzak, bilgili, becerikli, üretken ve başarılı bir insan olmayı iyi bir Müslüman olma örneklerinden saymıştır. İslam dünyasının çektiği zillet, düçar olduğu sıkıntı üretmemekten, zihinsel ve bedensel tembellikten kaynaklanmaktadır. Düşünce, bilgi ve ekonomik değer

---

[2] Bakara, 2/29

üretmeyenler kesin olarak üretenlere mahkumdurlar. Yada en iyiyi üretemeyenler üretenlere mahkumdurlar. Bu mahkumiyetin faturası giderek büyümektedir. İslam dünyası özgürlük ve bağımsızlığını işte bu sebeple kaybetmiş, dolayısıyla Müslüman olmayan acımasızlara bağımlı halde yaşamakla karşı karşıya kalmıştır.

Fıkıh kaynaklarında, ilk dönemlerde iki ülkeden bahsedilir. Biri İslam ülkesi, diğeri harp ülkesi. Harp ülkesi Müslümanlara sürekli savaş açan gayr-i Müslim kafirlerin ülkeleri idi. O zamanlarda Müslümanlar ayakları üzerinde duruyor, tek ülke olgusunu koruyorlar, böylece diğer ülkelere karşı varlıklarını sürdürüyorlar; inançlarını, ibadetlerini, ahlaki değerlerini muhafaza ediyorlar; dünya üzerinde bir güç olarak yaşıyorlardı. dolayısıyla onlara saldırmaya kimse cesaret edemiyordu. Diğer dinlere mensup kimseler bu ülkeyi bir tarla gibi kullanarak kendi inanç ve kültürlerini buralarda yayma şansını elde edemiyorlar; tam tersine, Müslümanlar kendi kültürlerini bu ülkelere ihraç edebiliyorlardı. İslam işte böyle yayılmıştı. Şimdi nerde ise Hıristiyanlar, İslam ülkelerine kendi inançlarını, kültür ve medeniyetlerini, ürettikleri her şeyi ihraç ederek kelimenin tam anlamı ile onları sömürmektedirler. Bu durum, zamanla topraklarımızı kaybetme, inançlarımızdan ve manevi değerlerimizden sıyrılma tehlikesini her zaman beraberinde taşımaktadır. Öyle ise çalışıp üretmek bugün ve her zaman Müslümanların birinci derecede kulluk görevidir, hatta büyük bir cihattır.

Burada bir noktanın altını çizmek gerekir. Çalışmanın ibadet derecesinde önem taşıması, Müslümanlar üzerine yüklenen ferdi plandaki belirli farz ibadetleri ihmal etmelerini gerektirmez. Çalışma ibadeti ile günlük ibadetler birleştirilmeli ve bu iki ibadetten doğan kuvveti kullanarak kalkınmanın hızı artırılmalıdır. İfrat ile tefritten kaçmak İslam'ın ilkesi olduğu gibi aklın da yoludur. Ne çok ileri ne de çok geri bir yol izlenmeli, belki orta yol izlenmelidir. İnsan sağlığı için ruh sağlığı kadar beden sağlığı da önem taşır. Ruhsal dengesi bozuk insandan tam bir insani fonksiyon beklenemediği gibi, ruhsal sağlığı mükemmel fakat bedensel yönden hasta olan insandan da ayni fonksiyon beklenemez. İnsanı insan yapan ve onu mükemmel kılan, hem beden hem de ruh sağlığının birlikte düzgün olmasıdır. Bunun gibi, ibadet kavramının kapsadığı çalışma alanı ile ruhsal ibadetler birleştirilerek aradaki dengenin düzgün kurulması gerekir. Bu dengeyi aslında İslam dini kurmuştur, fakat insanlar duygularının etkisi altında kalarak bunu bozma temayülü gösterebilmektedirler. Bunda şeytani ve nefsani arzu ve heveslerin etkisinin büyük olduğunda hiç şüphe yoktur. Bu heves ve arzulardan kurtularak ilahi fıtratın gereğini mutlaka yerine getirmek

gerekir. Nefsine esir olan sonuçta düşmana da esir olur. İslam aleminin esaretinin temelinde işte bu nefse esaret yatıyor.

İslam'a göre çalışmanın temposu fıtratın temposuna paralel olmalıdır. Evrendeki sistem dengeli, sürekli ve süratli olduğu gibi, dünya hayatındaki çalışma ve faaliyetler de buna paralel süratli ve dengeli olmalıdır. Fıtratta kul ile Allah arasında elbette ki fark vardır. Allah gece gündüz hiç durdurmadan evrenin çalışma sistemini sürdürmektedir. Fakat kullar için çalışma yanında, dinlenme zamanları ayrılmıştır. Şöyle ki, Allah gündüzü çalışıp geçimi sağlama, geceyi ise dinlenme zamanı olarak ayırdığını Kur'an'da şöyle bildirmiştir. *"Biz uykunuzu sükunet, geceyi elbise, gündüzü geçim sağlama zamanı kıldık."* [3] Bu ilkeye riayet etmeyenler beşeri gücü zorlayacakları için başarılı olamazlar, belki kendilerini yok ederler. Ancak, fıtratı takip ederek vardiya usulü ile yarışta öne geçmek mümkün olur.

Başarılı insanlar belli bir süre çalışırlar, sonra başkaları bunları takip ederek nöbeti devralırlar. Böylece kullar Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmış olurlar. Nitekim ulu Allah kudsî bir hadis-i şerifte: *"Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın."* buyurmuştur. İslam dünyası bugün temposunu kat kat artırarak bir ibadet aşkı ile çalışmalı, mal ve hizmet, düşünce ve bilgi üretmelidir. Kur'an bize fıtrata uygun ilkeler getirdiği için bunlara uymak başarılı ve mutlu bir hayat yaşamak için yeterlidir.

Helal yollardan çalışıp kazanmak, hayır yapmak, elde edilen tecrübeyi ve sahip olunan malvarlığını toplum ile paylaşmak, iş üretmek, iş alanlarını genişletmek, toplumsal yapının güçlenmesine katkıda bulunmak, kalkınmayı bir dini görev olarak telakki etmek; güçlü olmak, fert ve toplum olarak zayıf kalmanın günah olduğunun şuuruna varmak İslam'daki geniş çerçeveli ibadet olgusunun tezahürleridir. Bir Müslüman sadece ruhsal yapıyı gıdalandıran ibadet şekilleri il Allah'a karşı kulluk görevini ifa etmiş olamaz, belki bedensel yapıyı da dengeli bir şekilde güçlendirerek evrende ki kuvvetler dengesini kurmalıdır.

Ulu Allah Kur'an'da düşmana karşı kuvvet kazanmayı ve güçlü silahlarla donanmayı kesin bir ifade ile emretmiştir: *"Düşmanlar için gücünüz yettiğince kuvvet ve besili atlar hazırlayınız ki, onlar aracılığı ile Allah'ın düşmanlarını, sizin düşmanlarınızı ve Allah'ın bilip de sizin bilmediğiniz diğerlerini caydırırsınız."*[4]

Bugün İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı bela, musibet ve felaketler bu ilahi emri dikkate almamanın acı bir sonucudur. Allah

---

[3] Nebe', 78/10

[4] El-Enfal, 8/60

Müslümanlara kuvvet hazırlamayı açık bir emir ifadesi ile emr etmektedir. Bu emrin gerekçesi de âyette açık olarak gösterilmiştir. Düşmanı caydırmak, kötü emellere dayalı hevesini kırmak, dolayısıyla onu caydırmaktır; yoksa tehdit etmek yada imha etmek değildir. Âyette geçen *"Allah'ın düşmanları, sizin bildiğiniz ve bilmediğiniz düşmanlarınız"* ifadeleri de düşmanlık yapmayı değil, Müslümanlara karşı düşmanlık besleyen gizli ve açık kuvvetleri frenlemeyi ve onların kötü heveslerini kırmayı amaçlamaktadır. Bu kuvvet ekonomik, teknolojik ve siyasi gücü kapsar. Bugün ekonomik gücü elde edenlerin teknolojik gücü de kontrol altına aldıkları görülmektedir. Siyasal güce sahip olmak da Müslümanların çok önemli bir meselesidir. Siyasal güce sahip olmayanlar, ekonomik ve teknolojik güce sahip olsalar da başarısız kalabilirler. Bu sebeple şunu belirtmeliyiz ki; Müslümanlar şu üç kuvveti elde tutmak zorundadırlar: Siyasal kuvvet, ekonomik kuvvet ve teknolojik kuvvet...

Aksi takdirde dünya hayatında büyük balıkların küçük balıkları yutması, güçlü hayvanların güçsüz olanları parçalaması mukadder olduğu gibi, güçlü milletlerin güçsüz olanları ezmesi de mukadderdir. Bu gerçek, değişmez bir kural olarak karşımızdadır. Ancak, insan, İslam'dan elde ettiği insani ilkeler sayesinde tabiattaki diğer canlılardan farklı bir çizgide hayatını sürdürür, sürdürmelidir; onlar gibi maddi güce değil, hakka ve hakkaniyete dayanmalı, işlerini bu çerçevede yürütmelidir. Esasen insanı diğer canlılardan ayıran temel özellik de budur. İslam, insana bu ayırıcı özelliği kazandırmak için gönderilmiştir. İnsanı kamil kılmak, onu diğer canlılardan ayırmak...Müslüman kesinlikle bencil olamaz. İnsana insan gözü ile bakar, muamelesini bu bakış açısına dayandırır.

Üstün bir varlık olarak yaratılan insan, hemcinslerine karşı bütün gücünü ve şiddetini kullanmak suretiyle, hayvanlardan daha acımasız davranamaz, onlara böyle bir göz ile bakamaz; belki ikram edilmesi gereken ilahi misafirler gözü ile bakar. Asla saldırmaz, sömürmez; sahip oldukları nimetleri, maddi manevi değerleri ellerinden zorla almaya kalkışmaz. Belki bu nimetleri onlarla paylaşır; hem kendisi çalışıp kazanmanın mutluluğunu yaşar, hem de bu mutluluğu başkalarına yaşatır; bu hususta din ve milliyet ayırımı da gözetmez. Nitekim İslam'ın sosyal güvenlikle ilgili emir ve tavsiyeleri sadece Müslümanları değil, bütün insanları da kapsar.

Allah kullarının rızkına kefildir. Ancak bu kefaletin temel şartı çalışmaktır. Şûra sûresinde şöyle buyuruluyor: *"Allah kullarına çok şefkat*

edendir (lütfedendir). Dilediğine rızık verir, O güçlüdür, Azizdir."[5] İster mümin, ister takva sahibi, ister asi, iter kafir olsun, aralarında bir ayırım yapmaksızın, koyduğu kurallara harfiyen uyanlara hazinesinden bolca verir. Bütün işlerde kullarına karşı lütfu devam eder, rızk da onun katındandır. Dilediğine dilediği kadar rızk verir. Bunun anlamı şudur: Allah her çalışana rızık verir fakat bunlar arasında dilediklerine de hesapsız verir. Bunun belirli bir ölçüsü yoktur. Kimine rızkı genişletir, kimine daraltır, O çok büyük bir güce sahiptir, her şeye galiptir, kimse ona galip değildir. Aklı ve ilmi fazla olanlara fazla verecek diye bir kural da koymamıştır. Bu tamamen Allah'ın isteği dahilindedir. Ona kimsenin itiraz etmeye hakkı yoktur. Eğer rızk kulun dilemesi ile genişleyecek olsaydı çok bilenlerin ve akıllı insanların daha çok kazanması gerekirdi. Oysa durum tam tersidir. Bugün ilmine ve aklına kıyasla geçimi ve geliri en dar olanlar bilgi ve akıl sahipleridir. Nitekim bu duruma isyan eden bir Arap şairi şunları söylemiştir:

كم عاقل عاقل أعيت مذاهبه وجاهل جاهل تلقاه مرزوقا

هذا الذى ترك الأوهام حائرة وصير العالم النحرير زنديقا

Nice akıllı insanlar vardır ki, geçim yolları dardır,
Nice cahil insanlar da vardır ki, onu geniş rızıklı görürsün.
İnsan vehmini hayrete düşüren,
Ve derya gibi alimleri zındıklaştıran olgu işte budur.

Yukarıda ki âyetin devamında : *"Kim âhiret ürününü isterse onun ürününü artırırız; kim de dünya ürününü isterse ona bundan veririz, fakat âhiretten payı yoktur."*[6] buyuruyor. Şevkânî'nin açıkladığına göre; burada ki hars "ürün,ekin" ifadesinin sözlükte ki karşılığı çalışmaktır. Çünkü "falancı ailesi için hars yapıyor" denilince ailesinin geçimi için çalıyor demektir. Böyle kişilere "Hâris" denilir. Harsın aslında ki manası tohumu yere bırakmaktır. Fakat, sonradan diğer çalışmaların ürünlerine ve faydalarına da istiare yolu ile ad olarak söylenmiştir. Buna göre, yukarıda ki âyetin anlamı şudur: *"Kim çalışmaları ve gayretleri ile âhiret sevabını elde etmek isterse Allah bir iyiliğe karşılık yedi yüz misline kadar katlanan sevap verir."* Bir anlamı da şudur: *"Allah böyle insanların*

[5] 42/19
[6] 42/20

başarısını artırır, bunlara yardımını artırır, hayır yollarındaki kolaylığını artırır. Kim de sadece dünya ürünü almayı isterse ona bundan veririz." Yani çalışma ve çabaları ile sadece dünya metalarını ve kullara verilen rızkları elde etmek isterse, dileğimizin hükmettiği kadar, kazamızda taksim edildiği kadar ona veririz.

Katâde'ye göre; burada "veririz"den maksat kendisi için ayrılan kısmı takdir ederiz, harcanmasına izin veririz, kısmetini ona aktarırız, demektir. Nitekim başka bir âyette:

"Kim peşini (dünyayı) isterse, dünyada dilediğimize dilediğimiz kadar peşin (dünyalık) veririz." Buyurmaktadır.[7]

Allah âhiret niyeti ile dünyalık da verdiği gibi, dünyalık niyeti ile sadece dünyalık da verir. Bu âyette sadece dünyayı isteyenlerden kastedilenler kafirlerdir. Onların âhiretten payları yoktur. Mümin kulların dünyaya çalışmaları ahiret niyeti ile olacağı için, elde ettikleri dünyalık da âhiretlik olarak, yani ebedi bir mülk olarak değerlendirilmektedir. Müslüman'ın çalışması ile kafirin çalışması arasındaki fark işte buradadır.[8]

Yukarıda ki âyette "âhireti isteyenlere daha fazla verileceği", "Dünyayı isteyenlere sadece bunun karşılığı kadar verileceği"nin açıkça ifade edilmesi, Müslümanların âhiret düşüncesine dayalı olarak çalışmaları gerektiğini, kendilerine bunun karşılığının ziyadesiyle dünyada da verileceğini göstermektedir. O halde, Müslümanlar çok çalışırlarsa bunun karşılığı artarak kendilerine verileceği için, günümüzde Batı ile aramızda ki mesafenin çok kısa bir zamanda kapatılacağına işaret etmektedir. Ancak bu çalışma ibadet niyetiyle olmalı; karşılıksız mesai, gece-gündüz kaydı olmaksızın, dur durak bilmeyen bir tempoda olmalıdır.

İslam dünyasının karşılaştığı felaketlerden kurtulması için, bundan bir asra yakın bir zaman önce bu yaraya parmak basarak gerçek teşhisi koyan ve çözümü gösteren Büyük İslam Şairi Mehmet Akif Ersoy, bundan yaklaşık 34 yıl önce yayınladığımız bir kitabın önsözüne aldığımız şiirini aşağıda tekrarlamak istiyoruz:

O îmandan, velev pek az nasîp olsaydı millete,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem, bir bahânen var mı? Dur!

---

7 El-İsra, 17/18

8 bkz. Şevkâni, Muhammed b. Ali, Fethu'l-Kadir, 4/533, Daru'l-Fikr, Beyrut

Ey, bütün dünya ve mâfîha, ayaktayken yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan.
Allah'a dayandım, diye sen çıkma yataktan...
Mânâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdân!
«Dünya koşuyor» söz mü? Beraber koşacaktın.
Hayfâ ki bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Mâdemki uyandın o medîd uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi hiç yoksa kımıldan!
Ensendekilere, leş diye çiğner seni sonra,
Bâ'sın da kalır, nefha-i sûra.
Çiğner ya tabiî, ne düşünsün de bıraksın!
Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!
Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz,
Davranmayacak kimse, bu meydâna atılmaz.
Müstakbeli bul, sen de koşanlarla beraber ol!
Mâzîyi, fakat yıkmaya kalkışma bu yolda,
Ahlâf'a döner, korkarım eslâf'a hücûmu,
Mâzisi yıkık milletin âtisi olur mu?

II. ÇALIŞMADA NİYET VE HEDEF

A. Çalışmada Niyet

Bundan önceki başlıkta, çalışmanın İslam dininde ki önemine vurgu yapılmış, dolayısıyla dinde ki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, özellikle çalışmaya başlamadan önce ki niyete de yer vermek gerekmektedir. Çünkü sonuçlar sebeplere bağlıdır. Kötü sonuçlar kötü sebeplerden doğar. İyi sonuçlar da iyi sebeplerden kaynaklanır.

İslam'da çalışmanın hedefi yaşamak için çalışmak değil, belki hem kişiyi mutlu kılmak hem de başkasını mutlu kılmaktır. İslam'da çalışmak için çalışmak değil, toplum için çalışmak ilkesi esastır. Dolayısıyla mutluluk ve kulluk için çalışmak önemli bir hayat ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilke Müslüman'ı her türlü haksız kazançlardan, çirkin saldırılardan korur. İslam'da, sadece saldıranlara karşı, saldırıları oranında karşılık vermeye izin verilmiştir ki, bunun hedefi de evrende ki haksızlıkları önlemektir.

Çalışmada ki amacın önemi çok büyüktür. Bu amaç da niyetle doğrudan bağlantılıdır. Eğer bir insanın, çalışmaya başlamadan önce ki niyeti güzel olursa varacağı sonuç da güzel olur. Bu bakımdan hakiki Müslüman ile Müslüman olmayanlar arasında çalışma hayatı bakımından büyük bir fark vardır. Müslüman'ın çalışma hayatında ki niyeti çok önemlidir. Önce, hedefini belirlemeli ve niyetini buna göre yapmalıdır. Müslüman bir kimsenin çalışmaya başlarken kuracağı iş alanında ki niyeti şöyle olmalıdır:

"Ey Rabbim! Niyet ettim senin rızan için, kendim ve bakmakla yükümlü olduğum aile fertlerinin geçimlerini sağlamak, toplumumu güçlendirmek ve yabancı hakimiyetinden kurtulmak, elde ettiğim gelirlerin fazlasını toplumum ile paylaşmak üzere helal yollardan çalışıp kazanç elde etmeye..."

Eğer başlangıçta niyet böyle sağlam olursa varılacak sonuç da ona göre hayırlı ve başarılı olur. Bu niyetle işe koyulan bir Müslüman, kazancına haram katmaz; başkasının mal varlığını haksız yollardan kendi tarafına geçirmeye çalışmaz. Kamunun ve toplumun malına asla el sürmez Yaptığı işi Allah rızası için yapar. Toplumunun ve devletinin menfaatini kendi menfaatine tercih eder. Kendi varlığını toplumunun varlığı ile bütünleştirir. Hayır yapmakta zorlanmaz. Malı bir amaç olarak değil de araç olarak görür. Yaşamak için değil toplumsal bir amaç için- Allah rızası için- çalışır. Tamahkar olmaz, kanaatkar olur, işin en iyisini yapar, en iyi üretimi gerçekleştirir. Dolayısıyla olumsuzluklardan beri olur. İşte amacını bu şekilde belirleyen bir Müslüman'ın dünya hayatı da peşin olarak cennete döner.

Eski dönemlerde zahitlerden biri çalıştığı işten elde ettiği günlük 3 dirhem kazancını şöyle taksim edermiş: ***Bir dirhemini ailesi için, bir dirhemini muhtaç olan ana-babası için, bir dirhemini de hayır için ayırırmış***. Bugün toplumumuzda kazancın harcanmasında buna benzer niyetlere şiddetle ihtiyaç vardır. Çünkü ekonomik ve sosyal sıkıntılarla sık sık karşılaşılmakta ve kalıcı bir çıkış yolu bulunamamaktadır. Bunun sebebi iş hayatına başlarken bencilliğin hakim olması ve temelde sakat bir niyetin yatması, yahut niyetsiz işe başlamanın yaygın olmasıdır. Kötü sebepler kötü sonuçlar doğurur. Eğer bir işte niyetsizlik hakim olursa, yahut niyet sakat olursa sonuç da sakat olur. Kişi eğer yukarıda söylenenlerin aksine:

"Niyet ettim çok para kazanarak yaşamaya, villa, helikopter, limuzin, yat ve uçak sahibi olmaya ve dünyevi zevk ve hevesleri tatmin etmeye..." derse, hedefine ulaşmak için toplumun malını da, ferdin malını da - haklı yada haksız olduğuna bakmaksızın - tarafına geçirmek

ister. Çünkü bu amaçlara öyle sıradan çalışmakla kısa zamanda ulaşılamaz. Dolayısıyla hızlı bir şekilde yol almayı gerektirir; bunun için de meşru-gayr-i meşru demeksizin ve hiçbir şekilde sınır tanımaksızın kazanmayı ve her yola başvurmayı gerektirir. Ancak, böyle bir çalışma hayatından elde edilecek kazancın sonu saadet değil felakettir. Toplumumuzun bugün karşı karşıya olduğu sıkıntıların temelinde bu tür çalışma anlayışı ve felsefesi yatıyor. Bundan en kısa zamanda kurtulmak gerekir.

B. Hayır Yapma İlkesi

İslami ilkelere uygun bir çalışma yapmanın yolu çağdaş çalışma hayatının yeniden düzenlenmesinden geçer. Çalışma hayatının temeline güzel niyeti yerleştirmek ve insanları bu felsefeye göre yeniden eğitmek gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığına bu alanda büyük görev düşmektedir. Çalışma hayatında huzur ve mutluluğun yolu böyle bir çalışma felsefesine bağlıdır. Bu felsefeye dayalı olan çalışma hayatının ibadet olduğunda hiç şüphe yoktur. Devlet eğer ülkeyi kalkındırmak istiyorsa bu felsefeyi toplumun temeline yerleştirmeli, anaokulundan başlayarak herkese bunu öğretmeli, ayni zamanda eğitmelidir.

Hz. Peygamber ***"Ameller niyetlere göredir."***[9] Buyurmuştur. İyi bir niyetle işe başlayanlar ona göre sevap kazanırlar. Bununla birlikte hayır yapmada başarılı olmak için önce helal yollardan kazanmayı sonra da bu kazancın artan kısmının belli bir bölümünü hayra vermeyi herkes niyetine koymalıdır. İşe başladıktan sonra ise eğer kişi artan kazancının belirli bir miktarını ayırıp bir kasaya koyarsa, bu parayı hayra vermekte zorlanmaz. Bilir ki bu para kendisinin değil, toplumundur ve Allah'a tahsis edilmiştir. Dolayısıyla şeytanın bütün ümitlerini keser. Dolayısıyla yukarıda ki zahit örneğinde olduğu gibi, işe başlamadan önce kişi: "Günlük kazancını bilgisayarlarda tespit etmeli, masrafları çıkardıktan sonra kazancının ihtiyaçtan artan kısmını zekat, sadaka ve hayır işlerine ait bir hesaba yatırarak peşin bir hayır yolunu ihdas etmelidir." Bu prensipten hareket edenler hayır yapmakta zorlanmazlar; fazla kazanma hırsı ile insanları aldatma yollarına baş vurmazlar; sıkıntıyı buzdolabına koyarak rahat bir hayat yaşamaya bakarlar.

Kanaatimizce, herkes bu usulü uygularsa kolayca hayır sahibi olmaya muvaffak olur. Büyük kazanç sahipleri büyük hayırlara imza atabilirler, küçük kazanç sahipleri de ayırabildikleri oranda hayır sahibi olurlar. Ancak, orta halli memur ve işçilerin de kendilerini hayır işlerinde

---

[9] Buhari, İman, 41

eğitmeleri gerekir. Önce işin başında niyet etmeli, sonra az da olsa gelirin artan kısmıyla hayır yapmaya alışmalıdırlar. Böyle olursa ulu Allah kendilerine hayır kapılarını açar, rızklarını genişletir, kazançlarını kat kat artırır. En iyisi, Müslümanların her bakımdan geri kaldıkları çağımız şartlarında, kazancı yığmak yerine yarısını ve daha fazlasını vermeye niyet ederek bunu gerçekleştirmektir.

C. Çalışma Hayatında İstihkak

Emekçilerin, özellikle doktorların aldığı ücret saf helaldir. Hatta bu, kazançların en hak edilenidir denilebilir. Ancak, doktorların kazançlarının helal olması gelen hastaları tedavi etme şartına bağlıdır. Muayene ücreti yada ameliyat ücreti almak helal olmakla birlikte, hastayı tedavi etmek ve ona yarar sağlamakla da doğru orantılıdır. Hastalığı teşhis etmeden ilaç vererek hasta üzerinde denemeler yapmak, onu daha ehil kimselere göndermeksizin oyalamak suretiyle parasını almak haksız bir kazanç olup haramdır. Doktorun aldığı ücret yaptığı teşhis ve tedavinin karşılığıdır. Eğer teşhis ve tedavi olmazsa ücret karşılıksız kalır. Doktorların dikkat etmesi gerek başka bir noktanın da altını çizmek istiyoruz. Doktor herhangi bir sanat sahibi gibi değildir. Konusu insan olduğu için, önüne gelen hastalara son derece nazik ve güler yüzlü, iltifatkar davranmalıdır. Hatta hastayı bir velinimet olarak da görmelidir. Bu sebeple hastadan ücret almayı aklına getirmemeli, onu tedavi etmeyi bir insani görev olarak kabul etmelidir. Bunun yanında haftanın belli bir gününde ücretsiz muayene ve tedavi ilkesi

Bunun gibi, diğer meslek ve sanat sahipleri de yaptıkları iş karşılığında ancak ücret almaya hak kazanırlar. Dolayısıyla işi sağlam ve güzel yapmalı, kendi işleri gibi kabul ederek sarılmalıdırlar. Yaptıkları iş aldıkları ücretin tam karşılığı olmalıdır. Bunun en adil ölçüsü ise vicdandır. Kişi yaptığı işten ne kadar ücreti hak ettiğini kendisi daha iyi bilir. Eğer vicdanı bu konuda rahat edebiliyorsa aldığı ücreti hak etmiş olur. Bunun ölçüsü Hz. Peygamber tarafından şöyle konulmuştur: ***"Günah, içinde tereddüt meydana getiren ve insanların bilmesini istemediğin şeydir."***[10]

Çalışma hayatında emekçi yada is sahipleri hassas terazi kullanarak terazinin karşı kefesinin daim ağır basmasına dikkat etmelidirler. Dolayısıyla karşı tarafın kendisinde hakkı kalmamasına özellikle özen göstermeleri gerekir. Çünkü mazlum olmak zalim olmaktan daha hayırlıdır. Allah'ın huzuruna kul hakkı ile gitmek ahirette telafisi zor bir

[10] Müslim, Birr, 14, 15

olgudur. Hak ettiğinden fazla ücret verilse de hakiki Müslüman emekçi bu parayı almamalıdır. Bilerek hak ettiğinden fazla ücret alanlar haram lokma yemiş, mallarına haram kazanç karıştırmış olurlar. Bunun gibi işi gereğinden daha yavaş yaparak fazla ücret almak da kazanca haram karıştırmaktır. Bu konuda prensip şu olmalıdır: "Kişi işverenini kendisinin yerine, kendini de işveren yerine koyarak işi sürdürmelidir." Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ***"Kişi kendisi için sevdiğini kardeşi için sevmedikçe iman etmiş olmaz."***[11]

İş hayatında haram ve helal ölçülerini bilmek farzdır. Bu bilgiye sahip olmayanlar haram maldan kurtulamaz, helal kazanç elde edemezler.

III. EN ÜSTÜN KAZANÇ YOLLARI

İster mubah olsun, ister farz olsun, kazanç yollarından hangisinin daha faziletli olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genel olarak bu görüşleri dört kategoride toplamak mümkündür.

A. Ziraati Öne Çıkaranlar

"El-İkna'" sahibi Şirbînî, "El-İane" sahibi Dimyatî, ve El-Ahkamu's-sultaniye" sahibi İmam Maverdî'ye göre ziraatın diğer kazanç yollarından daha üstün olduğunu savunmaktadırlar. İbn Hacer'in Fethu'l-Bari'de kaydettiğine göre; "doğrusu en helal (tıp) kazanç elle kazanılandır." Dedikten sonra "Eğer kişi ziraatla uğraşıyorsa bu daha faziletlidir. Çünkü burada el emeği söz konusudur. Ayni zamanda elde edilen ürünler insanlarla hayvanlara yarar sağlamakta ve tevekkülü de içine almaktadır." Eğer kişi el emeği ile sanat icra etmiyorsa, ziraatla uğraşması onun için daha faziletlidir. Doğrusu bunun mertebeleri çeşitli olup duruma ve şahıslara göre değişir. Esas bilgi Allah katındadır.

Bu görüşü savunanlar, ziraatın tevekküle daha yakın olmasını ve aşağıda rivayet olunan şu hadis-i şerifleri gerekçe gösteriyorlar:

"Herhangi bir Müslüman bir ağaç diker yada ziraat yaparda onun ürününden insan, hayvan yahut herhangi bir canlı yerse bu onun için sadaka olur." [12] Hatta başka bir rivayette *"bunlardan çalınanlar da sadakadır"* ifadesi yer alıyor. Başka bir hadis-i şerifte de şöyle gelmiştir:

---

[11] Buhari, İman,7

[12] Buhari, Edeb, 27

"Herhangi bir Müslüman bir ağaç dikerse, Allah onu dikene, ağacın verdiği meyveler kadar sevap yazar." [13]

Bu görüşü savunanlara göre sanat ikinci sırada yer alır. Çünkü insan sanatta bedenen çalışıp meşakkat çeker. İbn Asakir'in rivayet ettiği hadis-i şerifte de şöyle gelmiştir:

"Çalışmaktan dolayı yorularak geceleyen bağışlanmış olarak geceler." [14]

"Hiç kimse el emeği ile elde ettiği rızıktan daha hayırlısınını yiyememiştir. Allah'ın peygamberi Davud (AS) elinin emeğinden yerdi."[15]

Üçüncü sırada ise ticaret yer alır. Çünkü sahabe hayatını devam ettirmek için ticaretle meşgul oluyordu.[16]

B. Sanatı Öne Çıkaranlar

İbn Ebi Şeybe'ye göre, kazanç yollarının en üstünü sanattır. Çünkü Hz. Peygamber'e hangi kazancın daha üstün olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: *"Kişinin el emeği ile kazandığı ve mebrur olan her alışveriştir."* [17]

Büceyremi sahibi Süleyman b. Ömer sanatla ticareti eşit tutanların bulunduğunu ifade ettikten sonra, sanatın ticarete takdiminin daha güvenilir olduğunu söylemektedir.[18]

Mecmau'z-Zevaid sahibi Heysemî de emek sahibinin kazancının en hayırlı kazan yolu olduğunu söylerken, Ebu Hureyre'den rivayet olunan şu hadislere dayanmaktadır:

"Sağlam üretim yapmak şartıyla, en hayırlı kazanç, emek sahibi kişinin kazancıdır." ; "İşini sağlam yapan işçiyi Allah sever." [19]

Malik b. Dinar Mushaf yazanlardandı. Bir gün Mushaf yazarken Cabir b. Zeyd'in ona geldiğini ve "Yaptığın bu iş ne güzel bir iştir. Bu

---

13 Ahmed b. Hanbe, 5/415

14 Münavi, Feyzu'l-Kadir, 6/91

15 Buhari, Buyu', 15

16 Şirbini, El-İkna', 2/587; bkz. Es-Seyyit El-Bekrî b. E-Seyyid Muhammed Şata Ed-Dimyatî Ebu Bekr, İanetü't-Talibin, 2/355, 4 cüz, Daru'l-Fikr, Beyrut; Süleyman b. Ömer b. Muhammed, Haşiyetü Büceyremi, 2/166, 4 cüz, El-Mektebetü'l-İslamiyye, Diyar Bakır, Türkiye; İbn Hacer, Fethu'l-Bari, 4/304.

17 İbn Ebi Şeybe, Musannef, 4/554

18 Bkz. Süleyman b. Ömer, Haşiyetü Büceyremi, 2/166

19 Ali b. Ebi Bekr El-Heysemî, Mecmauzzevaid,498, 10 cüz, Darurreyyan, Kahire, Beyrut, 1407

kazanç helal bir kazançtır, Allah'ın kitabını bir yapraktan diğer bir yaprağa naklediyorsun." Demişti. [20]

C. Ticareti Öne Çıkaranlar

"Er-Riayetü'l-Kübra"da en üstün geçim yolunun ticaret olduğu kaydedilmektedir. Bunun dayandığı delil Kur'an'da ki:*"Yeryüzünün etrafında dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyin"* [21] âyeti ile Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte yer alan :*"Kuşlar sabah erken aç karnına yola çıkarlar, akşama karınları tok olarak geri dönerler."* [22] hadisidir.

"Keşşafu'l-Kına'" sahibi Mansur b. İdris, ticaretin diğer kazanç yollarlından daha üstün olduğunu ifade etmiştir. Ancak ticaret alanının en faziletlisinin bez, koku, ekin, hayvan, fidan dikme gibi alanlar olduğunu da ilave ediyor. Ona göre en sevilmeyen ticaret şekli köle satışı ile sarraflıktır. Çünkü bu mesleklerde insanları aldatma imkanı daha çoktur.[23]

E. Cihadı Öne Çıkaranlar

Hz. Peygamber'in kazanç yolu olması dolayısıyla, savaşlardan elde edilen kazançlar hepsinin üstündedir. Çünkü savaşta Allah Kelimesini yüceltme, bu kelimenin düşmanlarını alçaltma ve uhrevi bir çok menfaatler vardır.

İbn Münzir'e göre el emeğinin diğer kazanç yollarından üstün olması Ebu Hüreyre hadisinde açıklandığı üzere, sahibine nasihat vermesi şartına bağlıdır. Bunun bir şartı da rızkın bu meslekten değil belki bu meslek aracılığı ile Allah'tan olduğuna inanmaktır.[24]

El emeği ile kazanmanın üstünlük ölçülerinden biri de mubah işlerle meşgul olmaktır: Batalet, eğlenceden uzak olmak, nefsini kırmak, dilenme ve başkalarına muhtaç olma zilletinden kaçınmaktır.[25]

---

[20] İbn Ebi Şeybe, Musannef,8/113
[21] El-Mülk, 67/15
[22] Tirmizi, Zühd, 33) ifadedir. Mansur b. Yunus b. İdris el-Bîhutî, Keşşafu'l-Kına', 6/214, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1402
[23] Masur b. İdris, Keşşafu'l-Kına', 6/214
[24] İbn Hacer Fethu'l-Bari, 4/304
[25] İbn Hacer, Fethu'l-Bari, 4/304

IV. YASAK VE KÖTÜ KAZANÇLAR

Kazanç yollarının en kötüsü haram olan yollardan elde edilenlerdir. Gasp, irtikap, hırsızlık, hile yaparak, kumar oynayarak, yalan konuşarak, kalitesiz mal üreterek kazanmak, devlete ait malları haksız olarak mülkiyetine geçirmek bunların başlıcalarıdır. En kötüsü devlet malını gasp etmektir. Çünkü fertlere ait malların haksız yollardan kazanılması halinde eğer bir gün pişmanlık doğarsa, alınan malı sahibine iade ederek yada başka şekilde hallığını alarak telafi etmek mümkündür. Fakat, kamuya ait bir malı yada herhangi bir hakkı gasp edenin pişman olması durumunda mal iade edilse de her bir ferdin bunda hakkı olması dolayısıyla helalık alarak rahatlama imkanı yoktur. Bunun gibi, bilerek kusurlu üretilen mallardan elde edilen kazançlarda da pişmanlık durumunda alınanın geri ödenmesi adeta imkansızdır.

İslam kolaylığı temel taşı yapan bir dindir. Dolayısıyla "Eşyada asl olan ibahadır = varlıkların temeli mubah olmaktır" ilkesini getirerek insanlar için dünya hayatını kolaylaştırmıştır. Prensipte büyük çoğunluğu itibarıyla her şey insanlar için mubahtır, yenilme, içilme, kazanılma ve kullanılmasında bir sakınca yoktur. Ancak, bu kolaylığın alanı sınırsız da değildir. Eşyada bazı istisnalar yapılarak bunlar sakıncalı görülmüştür. Öyle ki bu eşyanın sayısı büyük çoğunluğa bakıldığı zaman yok hükmündedir.

Özellikle çalışma hayatında sakıncalı olan şeyler aşağıda ki hadislerde açıklanmıştır.

1. "Cabir (RA)'tan rivayet olunduğuna göre; *"Hz. Peygamber (SAV) köpeği satıp parasını almayı yasaklamıştır."* [26]

2. *"Ebu Cuhayfe'nin babasından rivayet olunduğuna öre; Hz. Peygamber (SAV) zaniye'nin parasını, hacamatcı'nın kazancını yasaklamıştır."* [27]

3. *"İbn Abbas'tan merfu' olarak rivayet olunduğuna göre; Hz. Peygamber (SAV), köpek, zaniye ve şarap parasını yasaklamıştır."* [28]

4. *"Hz. Peygamber'den rivayet olunduğuna göre; kazanç yollarının en kötüsü zaninin mehri (Bağiy), köpeğin parası, hacamatçının parasıdır."* [29]

---

[26] İbn Ebi Şeybe, Ebu Beke Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, El-Musannef, 4/348, Mektebetü'-Rüşd, Riyad, 1409

[27] İbn Ebi Şeybe, age, a.y.

[28] İbn Ebi Şeybe, age, a.y.

[29] Müslim,3/1199; Beyhaki, Ahmed b. E gl-Hseyin b. Ali, Es-Sünenu'l-Kübra, 3/112, 10 cüz, Mektebetü Dari'l-Baz, Mekke-i Mükerreme, 1414

5. *"Rafi' b. Hadic'ten rivayet olunduğuna göre; köpeğin parası habistir, zina edenin parası habistir, hacamatçının parası habistir."* [30]

Ancak, avcı (akur) olan köpek bundan istisna edilmiştir. Abdullah b. Ömer'den rivayet olunduğuna göre; kendisi avcı olan köpek için 40 dirhem, koyun köpeği için bir koyun, ekin köpeği için bir farak ölçüsünde zirai ürün, ev köpeği için yine bir farak ölçüsünde ücret belirlemiştir." [31]

Bedene ve akla zarar veren taş, toprak, cam, zehir, afyon gibi maddelerin üretildiği alanlarda çalışmak da haramdır. Çünkü bu çalışmalar insanın hem bedenine hem de aklına zarar verdiği gibi, öldürücü özelliğe de sahiptir. Ulu Allah Kur'an'da: *"Kendinizi tehlikeye atmayın"* [32]

Çağımızda haram mal üreten iş alanları, faiz müesseseleri ve radyasyonlu iş alanlarında çalışmak da bu haramların kapsamına girmektedir. Dolayısıyla sağlığı tehlikeye sokan her meslek haram kapsamındadır. Sağlığa zarar veren gıda maddelerini satmak da ayni hükümdedir. Zaruret olmadıkça bu iş alanlarında çalışmak yada böyle gıda maddelerini satmak haramdır. Çünkü sağlık Allah'ın insana bir emanetidir. Bu emaneti korumak kulun en önemli görevleri arasındadır. Nitekim Ulu Allah: *"Ey inananlar! Allah'a, Onun Elçisine ve aranızda ki emanetlere bilerek hainlik etmeyin."* [33] buyurmaktadır. Dolayısıyla bu âyette ki yasağa riayet etmemek haramdır.

Taş, toprak ve cam işleri ile uğraşarak geçim sağlamanın bedene zarar verdiği sabit olan dönemlerde, fakihler bu alanlarda çalışmayı da haram saymışlardır. O dönemlerde ki gerekçe sağlığı tehlikeye düşürmek idi. Bunun gibi, çeşitli meslek sahipleri, bilgi ve beceri eksikliği sebebiyle, üretecekleri iş ve hizmetler eksik teslim edecekleri için, toplumu mağdur ederler ve bu alanlardan elde ettikleri gelir haksız kazançlar çerçevesine girer. İman ehli ve Müslüman olan kişi devletin koyduğu kurallar olmasa da, Allah'ın koyduğu "emanete riayet" kuralına kesin olarak bağlı olur. Bunu yapmadığı takdirde elde ettiği kazanca haram karıştırır, başkalarına karşı sorumlu olur. Dolayısıyla böyle bir kişi Allah'ın huzuruna müflis olarak gider.

Ulu Allah kulun, işini sağlam yapmasını istemektedir. Ülkemizde ve İslam dünyasında üretilen mal ve hizmetlerin önemli bir kısmının sağlam ve dayanıklı olmayıp kusurlu yada düşük kaliteli olması, maalesef bir

---

[30] Müslim,3/1199

[31] İbn Ebi Şeybe, age, a.y.

[32] El-Bakara, 2/195) buyurmaktadır. (Şirbini, Muhammed el-Hatîb, El-İkna', 2/587, 2 cilt, Daru'l-Fikr, Beyrut

[33] El-Enfal, 8/27

gerçek olarak karşımızdadır. Müslüman işçi ve işverenler her bakımdan sağlam yapmamakta, karşı tarafı mağdur edecek eksiklikler bırakmaktadırlar. Bu durum hem İslam'a hem de İslam dünyasına zarar vermektedir. Bu şekilde elde edilen kazançlar ise dinen helal değildir. Bunun sorumluluğunun altından kalkabilmek çok zor, hatta imkansızıdır.

Bunun gibi, sürücü belgesi almadan ve bu alanda şüphe götürmeyecek bir beceri ve deneyime sahip olmadan, motorlu bir araçla trafiğe çıkmak da dinen caiz değildir. Çünkü trafikte büyük sorumluluk vardır. Sürücü güvenilen kimse demektir. Onun aracına binenler kendisine güvenerek canlarını ve beden sağlıklarını ona emanet etmektedirler. Sürücülükte tam bir tecrübe, beceri yada ehliyete sahip olmayan kimse, Allah'ın emaneti olan can ve sağlığa hıyanet etmektedir. Böyle bir sürücü hem kendisinin hem aile fertlerinin, hem de aracına binen yolcuların sağlık ve can güvenliğinden sorumludur. Bu durumda olan kimselerin "motorlu araç kullanmaları dinen caiz değildir, hatta haramdır" denilebilir. Çünkü bunun sonunda sakatlanma, can ve mal telefi söz konusudur. Bunu yapmak ise haramdır, Allah'ın vücut emanetine hıyanettir. O halde, sürücülerin daima bu hukuku göz önünde bulundurmaları gerekir.

Kaynaklarda helal yoldan da olsa, çok zengin olmak, böbürlenmek ve övünmek için çalışmak da haram olan çalışmalar arasında zikredilmektedir.[34] Lüks bir hayat yaşamak, sadece nefsani istek ve arzuları tatmin için çalışmak da böyledir. Zira Müslüman, her işte sadece Allah rızasını gözeten, nefsinin arzularını engelleyerek Hakk'a ulaşan kimse demektir.

İslam, başkasının malını gasp ederek geçinmeyi haram kıldığı gibi, dilenerek geçim sağlamayı da haram kılmıştır. Nevevî'nin açıkladığına göre, İslam alimleri dilenmenin haram olduğu hususunda görüş birliği içindedirler. Çalışma gücüne sahip olduğu halde başkasından yardım istemenin hükmü konusunda Şafiî alimleri arasında iki farklı görüş bulunmakla beraber, kuvvetli olan görüşe göre, böyle kimselerin dilenmeleri haramdır. Çünkü konu ile ilgili hadislerin zahiri manası bunu gerektirmektedir. Diğer görüşü savunanlar ise dilenmeye mubah değil, şartlı olarak mekruh demektedirler.[35]

Zerkeşi'ye göre, eti kızartarak yemek harandır. Çünkü onun bedene zararı vardır. Yine misafir bulunması, âşure ve bayram günlerinde ihtiyaç

---

[34] Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdil-Kadir er-Razi, Tuhfetü'l-Mulûk, 1/268, 1 cüz, Daru'l-Beşair, Beyrut, 1417

[35] İbn Hcacer Ahmed b. Ali El-Askalanî, Ebu'l-Fadl, Fethu'l-Bari, 10/408; 13/152, 12 cüz, Daru'l-Marife, Beyrut, 1279

bulunmadığı zamanlarda helal olan yemeklerden çok yememek de sünnettir. (tebessut fittaam). Çünkü bu davranış selefin ahlakı değildir.[36]

Zerkeşî'nin yukarıda ki görüşü, çağımızda insan sağlığına zarar verdiği kesin olan bazı yemeklerin yenilmesinin hükmünün çağdaş bilgiler ışığında yeniden değerlendirilmesi gerekir.

V. ÇALIŞMANIN HUKUKİ BOYUTU

İslam'da çalışma düzenini sağlamak için hukuki düzenlemeler getirilmiş; helal yollardan çalışıp kazanç sağlamanın usulleri gösterilmiş, haram ve haksız kazanç yolları kapatılmış; işçi ile işverenin karşılıklı hak ve sorumlulukları belirlenmiştir. Dolayısıyla her Müslüman işe başlamadan önce çalışma hayatı ile ilgili ilmihal bilgilerini sağlam bir şekilde öğrenmelidir. İslam'a göre, bir Müslüman iş sahası açarken, mal üretirken, yahut çalışırken, yahut yolda yürürken hakkı gözetmek ve hakkaniyeti esas almak zorundadır. Çünkü İslam'ın bir adı Hak'tır; hak temeli üzerine kurulmuştur. İnsanlar arasında her alanda hakkı, hakkaniyeti ve hukuku gözetmeyi değişmez bir ilke olarak göstermiştir.

- Müslüman, demek çalışma hayatının değişmez evrensel ilkelerini çok iyi kavrayan, bu alanda ki yanlışların neler olduğunu bilen ve çalışmalarını buna göre düzenleyen kimse demektir. Dolayısıyla Müslüman çalışma hukukunu, bu alanla ilgili ilmihal bilgilerini çok iyi bilmek ve bildiklerini uygulamaya koymak zorundadır. Bu vesile ile aşağıda çalışmanın hukuki boyutlarına da işaret etmek istiyoruz:

A. MUBAH OLAN ÇALIŞMA

a. İhtiyaçtan Fazla Mal Kazanmak İçin Çalışmak

İslam'da dünya işlerine çalışmak ve meşru ölçüler içinde dünya nimet ve ziynetlerinden yararlanmak mubahtır. Ulu Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Size verdiğimiz rızkların helal ve tertemiz olanlarından yeyin."* [37]

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre; Hz. Peygamber (SAV.) de şöyle buyurmuştur: *"Allah tertemizdir, ancak tertemiz olanı kabul eder. Allah elçilerine neyi emr etmişse müminlere de onu emr etmiş; şöyle buyurmuştur: (Ey inananlar! Size verdiğimiz rızkların helal ve*

[36] İbn Hacer, Fethu'l-Bari, 4/304

[37] Tâha,20/81

tertemiz olanlarından yiyin ve Ona şükredin.) [38] *Sonra Ebu Hureyre üstü başı dağınık, toz toprak içinde uzun süre yolculuk yapan ve yeyip içtiği haram, gıdası haram olduğu halde ellerini semaya kaldırarak dua eden bir kişiden bahsetti ve onun duası nasıl kabul olsun ki? dedi."* [39]

Tarihte sofiler arasında, rızk sebeplerine tevessül etmenin Allah'ın Rezzak olduğuna inanmakla çeliştiği düşüncesini savunanlar olmuşsa da bu onların cehalet ve tembelliğinden kaynaklanmıştır. Günümüzde eğer bu düşünceyi savunanlar varsa, onlar da İslam'ın hakikatini bilmiyorlar, Hz. Peygamber'i tanımıyorlar demektir. Çünkü Hz. Peygamber gerek peygamberliğinden önce gerekse peygamberliğinden sonra geçimini bizzat çalışıp kazanarak sağlamış, tembelleri kötülemiş, dilenciliğe şiddetle karşı çıkmıştır. Nitekim İmam Serahsi de bu konuda benzer değerlendirmeyi yapmakta ve şöyle demektedir:

"Selef ve halef fakihlerine göre, birinci türden çalışmak mubahtır. Takaşşuf ehlinden ve tasavvufçuların ahmaklarından bir kavim, zaruret durumu dışında çalışıp kazanmanın haram ve tevekküle engel olduğunu yahut tevekkülü noksanlaştırdığını söylüyorlar; bu düşüncelerini zaruret zamanlarında ölü hayvan eti yemenin mubah olmasına kıyas etmeleri yanında âyet ve hadislerin kendilerince teviline dayandırıyorlar.[40]

---

[38] 2/172

[39] Şekvanî, Fethu'l-Kadir, 1/170

[40] 1. Allah bize tevekkülü emr etmiştir:*"Eğer inanıyorsanız Allah'a tevekkül edin."* (El-Maide, 5/23). Dolayısıyla emr edilen tevekküle aykırı olan şey haram olur.
2. Ulu Allah: *"Rızkınız ve vaad edildikleriniz göktedir"* (Zariyat, 51/22) buyuruyor.
3. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de rızıklandırırdı; kuşlar sabah erken aç karnına çıkarlar, akşama karınları tok olarak dönerler."* (Tirmizi, Zühd, 33).
Onlara göre, bu deliller çalışıp kazanma ile meşgul olmayı terk etmeye teşviktir ve kişi için Allah katında takdir edildiği vaad edilen rızk ona mutlaka gelir. (bkz. Serahsi, Muhammed b. Ebi Sehl, El-Mebsut,30 cüz, 30/250, Daru'l-Marife, Beyrut, 1406) Onların dayandıkları delillerden bir de şudur:
4. *"Ehline namazı emr et ve bunu yapmada sabr et."* (Taha,20/132) Bu âyette ki hitap her ne kadar Hz. Peygamber'e yönelik ise de diğer kullar da sabırla, namaz kılmakla ve rızık elde etmek için kazanç sağlamakla meşgul olmayı terk etmekle emr olunmuşlardır.
5. Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur: *"Ben cinleri ve insanları sadece bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zariyat, 51/56). Oysa kazanç sağlamak ve geçimi temin etmek için çalışmak, yaratılış amacını terk etmektir ki, bu amaç da Rabbine kulluk yapmaktır.
6. Hz. Peygamber (SAV) de buna şu hadis-i şerif ile işaret buyurmuştur: *"Bana mal toplama ve tacirlerden olmam vahyedilmedi, belki bana şu vahyedildi: "Rabbine hamdet, tespih et ve secde edenlerden ol..."* (El-Hıcr, 15/98).
7. Kur'an'da bazı âyetlerde geçen alış-verişten kastedilen, mal ve kazanç sağlamada ki tasarruf değil, belki kişinin Rabbi ile ticaretidir. Bu da kendini Rabbinin taat ve

Helal rızklar ve ziynetler Allah'ın lütfu olmasına karşın, İslam'ın ve Kur'an'ın ruhunu kavrayamadan sadece bazı âyet ve hadislerin zahirini esas alarak ve çarpık bazı teviller yaparak çalışıp kazanç sağlamayı meşru saymayan bu anlayışın Kur'an, sünnet ve sahabe anlayışı ile yakından yada uzaktan ilgisi yoktur. Bu anlayış ancak cehaletin ürünüdür, tembellik ve başkalarının sırtından geçinmek için bir kılıf arama çabasıdır. Asla bunu kabul etmek mümkün değildir; belki bu Hint sofizminin ve miskinlik felsefesinin toplumumuzda ki bir yansımasıdır. Oysa Allah ile Resulü ve İslam müçtehitleri açık ve net ifadelerle dünyaya çalışmayı teşvik etmektedir. Hz. Peygamber geçimini çalışarak; çobanlık ve ticaret yaparak, savaşlara katılarak bizzat el emeği ile kazanmıştır. Hz. Ebu Bekir Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf gibi sahabe büyükleri tacir idiler. Hz. Ali çalışarak geçimini sağlıyordu. Daha sonra ki nesilden İmam Azam Ebu Hanife tüccardı, selef alimlerinin her biri bir sanatla uğraşarak geçimini sağlıyorlardı.

b. İş Hayatında Bazı Çalışma Hükümleri

- İslam'da haram olmadıkça, iyileşmesi umulan her hastalığı tedavi etmekte bir sakınca yoktur. Hatta Allah'ın bir emaneti olan vücut sağlığını korumak için gerekli tedbirleri almak da bir kulluk görevidir. Bunun gibi ateşle dağlama (ışın tedavisi), damar kesme ve kan aldırmakta da sakınca yoktur. Yine göz değmesinden dolayı okumakta da bir sakınca görülmemiştir.

Köleye sahip olan Müslümanlar, ona gücünün üstünde iş teklif etmemeli, nafakasını ve giyim kuşamını örfe uygun şekilde vermeli, bunları kısmamalıdır. Eğer kölenin sevdiği bir yemek varsa iştahını giderecek kadar bundan ona yedirmelidir. Zaruret ve ihtiyaç dışında, köleyi gece vakti uzun süre çalıştırmamalıdır. Cariyelerin hükmü de bu konularda köleler gibidir. Efendi, sanat sahibi kölesine çalışma teklifinde bulunmamalı, eğer böyle yaparsa köle hırsızlık yapar. Cariyesine de bu

---

ibadeti ile meşgul olmaya vermekle olur; işte ticaret buna denir. Nitekim ulu Allah başka bir âyette *"Size, yakıcı azaptan kendinizi kurtaracak bir ticareti göstereyim mi?"* (Saf, 61/10) buyurmuştur. Başka bir âyette ise:*"Allah cennet karşılığında müminlerden mal ve canlarını satın almıştır."* (Tevbe, 9/111) buyurmuştur. İşte bu ayetlerde kast edilen şey bu tür ticarettir.

8. Sahabe kazanç sağlamak için çalışmakla meşgul olmadılar. Nitekim Sufa ashabı Mescitten ayrılmıyor, çalışmakla meşgul olmuyorlardı ve bundan dolayı da övülmüşlerdi. Bunun gibi sahabenin en üstünlerinden olan Raşit Halifeler de çalışmak ve kazanç sağlamakla meşgul olmamışlardı, oysa onlar ümmetin efendileri, uyulacak önderleri idiler. (Serahsi, age, 30/247 vd.)

teklifi yapmamalıdır. Eğer böyle bir teklif yaparsa o cariye zina ederek para kazanmaya alışır.

Hayvanlara binerken ve yük yüklerken güzel davranmak ve onları incitmemek vaciptir. Çünkü hayvanların dilleri yoktur, hallerinden şikayet edemezler, onlar insanların mülkiyet ve yönetimi altındadırlar. Hayvanlara kötü davranmak günahtır. Hz. Peygamber canlı olan varlıklara güzel davranmanın sevabı olduğunu açıklamıştır.

Hayvanlara gücünün üstünde yük yüklememeli, yüzlerine vurmamalı, onların sırtlarını kürsü olarak kullanmamalı, düşmanı korkutma amacına yönelik olarak savaş ortamı dışında, boyunlarına zil takmamalı, gündüzün dinlendirilmeden gece çalıştırmamalıdır. Yine yularından bağlanan bir hayvanı bir yerde hapsetmek helal olmaz. Hayvan dövüştürmek mekruh, insan dövüştürmek ise büyük günahtır.[41]

"El-Mecelle" adlı kitapta hayvan hakları ilgili olarak kaydedilen bilgilerden bazısına aşağıda yer vermeyi uygun bulduk:

Madde: Bir hayvanı kiralayan sadece onun mutat olan yerlerine vurabilir. Örnek olarak; böyle bir kiralayan eğer hayvanın yelesine (boynunda ki uzun kıllar) vurmak mutat iken başına vurup ölmesine sebep olsa bu hayvanın bedelini tazmin etmesi gerekir.

Madde: yük taşımak üzere kiralanan hayvana binmek caizdir.

Madde: Yine bir hayvana yüklenilecek bir yük türünden farklı türden bir yük yükletilse ve bu yük o türün ağırlığı kadar ise, yahut hayvana zarar vermekte bundan daha ehven bir yük ise onu yüklemek caizdir. Fakat daha fazla zarar veren bir yükü yüklemek caiz değildir. Örnek: Bir kimse beş kile buğday yüklemek üzere bir hayvan kiralasa, ister kendine ait olsun ister başkasına ait olsun, beş kile buğday yükleyebileceği gibi, beş kile arpa da yükleyebilir. Fakat, beş kile arpa yüklemek üzere kiralanan bir hayvana beş kile buğday yüklemek caiz değildir. Bunun gibi, yüz ukıyye yük yüklemek üzere kiralanan bir hayvana yüz ukıyye demir yüklemek caiz değildir.

Madde: Kiralanan hayvanın nafakası kiraya verene aittir. Örnek; bu hayvanın alafı, sulaması sahibine aittir. Fakat kiralayan kişi hayvanın sahibinin izni olmaksızın kendiliğinden eğer bu hayvanı yedirip içirirse daha sonra bunun parasını sahibinden geri isteyemez. (El-Mecelle, 1/104)

---

[41] Abdullah b. Kudame El-Hanbelî El-Makdisî, El-Kafi, c.1/615, 4 cüz, El-Mektebu'l-İslamî neşri, Beyrut, 1408

El-Furu' adlı kitaptan aldığımız bilgileri de paylaşmakta yarar vardır: "El-Gunye"'de nakledildiğine göre; hayvan ve kölelerden hiç birini hadım yapmak caiz değildir. Yine bunların yüzüne işaret koymak (dağlayarak?) da caiz değildir. Hayvanı tanımak üzere, olmazsa olmaz kabilinden bir işaret niteliğinde de olsa işaretlemek, eşeği katır ile birleştirmek de caiz değildir. Ebu Talib'in naklettiğine göre bu konuda yasak vardır. Fakat "Er-riaye"'de nakledildiğine göre, koyunu hadım yapmanın mubah da mekruh da olduğu yazılıdır. Bunun gibi, boynuna zil takmak, kiriş takmak, cez takmak (kesilmesinin yakın olduğunu bildiren alamet) bir şeyi alnına takmak da mekruhtur. Kuyruğuna takmanın hükmü hakkında iki türlü rivayet vardır. Mekruh olduğunu söyleyenler şu hadise dayanıyorlar: "Sehl b. Hanzaliye'den rivayet olunduğuna göre; Hz. Peygamber (SAV) bir deveye rastlamıştı ki, açlıktan nerde ise sırtı karnına yapışmıştı.Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bu dilsiz hayvanların hakları konusunda Allah'tan korkun. Onlara güzel binin, etlerini de güzel yeyin." Bu hadisin isnadının sağlam olduğu kaydedilmiştir. Başka bir rivayette ise şöyle buyurmuştur: "Hayvanlardan dolayı işlediğiniz günahlar bağışlansaydı, bir çok günahınız bağışlanırdı." (Ahmed b. Hanbel).

Ahmed b. Hanbel Sevade b. Rebi'den Hz. Peygamber'in kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Evine döndüğün zaman ev halkına emr et ki; hayvanlarının gıdalarını güzel versinler, tırnaklarını kessinler ve hayvanları sağarken memelerini onlarla tahriş etmesinler." (El-Furu', 5/462).

B. FARZ OLAN ÇALIŞMA

İslam'a göre, günlük hayatta geçimi sağlamak için çalışmak mükellef olan her Müslüman'a farzdır. İmam Serahsi bu farzı açıklayarak öyle delillendiriyor: Ehl-i Sünnet vel-Cemaat'ın büyük çoğunluğuna göre; "*Cuma namazının edası tamamlandığı zaman yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından isteyin.*" [42] âyetindeki istemekten kastedilen şey çalışıp kazanç sağlamaktır. Burada ki "isteyin" emri gerçekten vücub içindir.[43]

Hz. Peygamber (SAV) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Çalışmak farz üstüne farzdır.*"[44] Hz. Ömer'den de şöyle dediği rivayet

---

[42] El-Cumua,62/10

[43] Serahsi, age, 30/250

[44] Münavi, Feyzu'l-Kadir,4/270

olunmuştur: *"Şüpheli kazanç sağlamak insanlardan dilenmekten daha hayırlıdır."*[45]

Nusayr b. Yahya'ya çalışmanın farz olup olmadığı sorulmuş o da şöyle cevap vermiştir: "Olmazsa olmaz ölçüsünde, kazanmak ve çalışmak farzdır. Çünkü öyle farzlar vardır ki çalışmadan edası mümkün değildir. Bunlardan biri namazdır. Namaz apdestsiz olmaz, apdest için su bulmak ve suyu elde etmek için de çalışmak gerekir. Günümüzde gelişen yapılaşma ve artan nüfus ve sanayileşme dolayısıyla su bulmak gerçekten çalışmaya bağlıdır. Eğer bu yapılmazsa insanlar namaz kılmak için, apdest ve gusül ihtiyaçlarını gideremezler. Yine namaz kılarken insan elbise giyinmek ve avret yerlerini örtmek zorundadır....Cennette Âdem'e yeme-içme, giyinme gibi ihtiyaçları çalışmadan ve zahmet çekmeden verilmekteydi. Dünyaya indirmeden önce ulu Allah Adem'e şöyle tembih etmişti:

"Sakın şeytan ikinizi cennetten çıkarmasın, sonra zorluk çekersin."[46] Burada kast edilen şudur: geçimi sağlamak için, çalışarak ve zahmet çekerek yorulursun; ancak alnının teri ile yemek yiyebilirsin. Yine Allah Teala Meryem'e hitaben:

"Hurmanın dallarını sana doğru salla ki, taze hurmalar önüne düşsün." [47]

Bunun yanında, helal kazançtan hayır, sadaka ve yatırım için harcama yapmak ve Cuma namazının edasından sonra dünya işlerinde çalışmak emr edilmiştir. Başka bir âyette ise: *"Diğerleri de yeryüzünde koşup Allah'ın fazlından isterler."*[48] buyurulmuştur. Bu delillere dayanarak Nusayr b. Yahya geçimi sağlamak için çalışmanın farz olduğunu söylüyor.[49]

İbn Teymiye, ihtiyaç sahiplerine yetecek kadar zekât malı toplanmadığı farz edilirse, devlet bütçesinde birikmiş olan mallar da kamu yararına ait hizmetlere harcanırsa, bu durumda çalışıp kazanmaktan aciz olan kimselere mal vermek Müslümanlar üzerine farz-i kifayedir. Bu gibi durumlarda bütün Müslümanlar, açları doyurmak, çıplakları giydirmek ve aralarında muhtaç bir kimse bırakmamak zorundadırlar. Devlet bu ihtiyaçları karşılamak üzere, ammeye ait zaruri ihtiyaçlardan artan müşterek devlet mallarından vermek zorundadır.

---

[45] Muhammed b. Muhammed El-Gazali, El-Vasît, 4/554, 7 cüz, Daru's-Selam, 1417

[46] Taha, 20/117

[47] Meryem, 19/25

[48] Müzzemmil, 73/20

[49] İbrahim b. Ebi'l-Yümn El-Hanefî, Lisanu'l-Hukkam, 1/436, El-Babî El-Haleb î neşri, 1393

amme maslahatından dolayı yardım alan, ittifakla ihtiyacından dolayı da alır. Fakat Kadı, müftü, hesap uzmanı, Kur'an okutan, hadis okutan alimler zengin iseler buna rağmen devlet bütçesinden maaş alıp alamayacakları konusunda alimlerin meşhur olan iki görüşü bulunmaktadır. Bir kısmının görüşüne göre alabilirler, diğerlerine göre alamazlar.[50]

Geçimi sağlamak için çalışmak farz olduğu gibi, çalışmanın kurallarını, her meslekle ilgili zaruri bilgileri, ilmihallerden ve ehil kimselerden öğrenerek belli bir tecrübe ve birikime sahip olmak da farzdır. Zira bilgi ve beceriye sahip olmadan herhangi bir meslek alanında çalışma hayatına atılmak İslam'a göre caiz değildir. Çünkü İslam'da emanetlerin ehline verilmesi Allah'ın kesin emridir: Kur'an'da: *"Gerçekten Allah emanetleri ehline vermenizi emr eder."* [51] Buyurulmuştur. Bu emri dikkate almaksızın, emanet olan bir işi tam bir ehliyete sahip olmadan teslim almak, iş verene zarar vermektir. Özellikle insan hayatını yakından ilgilendiren tıp, mühendislik, şoförlük, inşaatçılık ve benzeri meslek dallarında topluma büyük bir hıyanettir. Böyle alanlarda çalışan kişiler ehliyet eksikliği sebebiyle kusurlu oldukları için, Allah katında sorumlu oldukları gibi, kullar katında daha büyük ölçüde sorumludurlar. Ehliyeti tescil edilmeden inşaat yapmayı buna örnek verebiliriz. Böyle insanların inşa edecekleri binalar bir taraftan şiddetli yer sarsıntılarında yıkılmaya mahkumdur, diğer yandan da oturanların mal ve canlarına zarar verir. Bu gibi konutları üreterek kazandıkları paralar da haramdır.

Burada özellikle bir noktaya işaret etmemiz gerekir. Günümüzde belediyelerin, imar ve iskan bakanlığı, mali işlerle uğraşan yetkili makamlarda yetki sahibi olan insanlar, yetkilerini kanun boşluklarına göre değil, Allah'ın bilgisine ve onun huzurunda ki hak ölçütüne göre hesap etmeyip haksızlık yapanlar günahların en büyüğünü işlemiş olurlar. Özel işlerde ki karşılıklı ilişkilerde yapılan haksızlıklar ferdi olup telafisi mümkündür. Fakat devlet hizmetinde milletin emanetini kullanarak haksızlık yapanlar kolektif bir zulüm işlemiş olmaktadırlar. Bunun telafisi nerde ise imkansızdır. Bu sebeple devlet hizmetinde çalışanların sorumlulukları çok büyük, yükleri çok ağırdır. Makam, şöhret ve koltuk bunun bir tür yalancı ücretidir. Buna aldananlar hüsrandadır.

İslam alimlerinin büyük çoğunluğuna göre, yaşamak için gerekli olan ihtiyaçları karşılamak üzere çalışmak herkese farzdır. Buna göre,

---

[50] İbn Teymiye, Ahmed b. Abdulhalim, el-Harranî, Kütüb ve Resail ve Fetava-i İbn Teymiye Fi'l-fıkh, 28/576, Mektebetü İbn Teymiye, 17 cüz

[51] En-Nisa, 4/38

günümüzde toplumun kalkınması ve güçlenmesi için çalışmak da zaruri ihtiyaçları karşılamak anlamında farzdır. Müslümanların karşı karşıya kaldıkları felaketler teknolojik, askeri ve ekonomik güce sahip olmayı zaruri kılmaktadır. Bunlar Müslümanların olmazsa olmazlarıdır. Olmazsa olmazları elde etmek farz olduğu gibi, bunları elde etmek için gerekli çalışmayı yapmak da farzdır.

Kanaatimizce kalkınma farzı diğer bütün ibadetlerden önce gelir. Zira bugün sürekli ezilme, tehdit edilme ve kanı akma noktasında bulunan, ayni zamanda misyonerlerin yoğun baskısı altında ve onların aldatıcı tuzakları ile karşı karşıya kalan İslam dünyasının ne inancını koruması ne de inancının gereklerini yerine getirmesi mümkün değildir. Bu imkanın önünü açacak olan en önemli unsur çalışmaktır, bir ibadet ölçüsünde çalışmaktır. Bunun hükmü beş vakit namaz gibi bütün mükellefler üzerine farzdır. Çünkü bunu yapmak bir cihattır. Cihad, savaş anlamında düşünülürse sadece savaş zamanında farz olur. Fakat geniş anlamda cihad bütün zamanları kapsadığı gibi, bütün mükellefleri de kapsamaktadır.

Kalkınmak için çalışmanın, çağdaş Müslümanların en önemli zikri, en önemli ibadeti olduğunu söylemeliyiz. Müslümanların günlük hayatta ki diğer nafile ibadetlerini azaltarak ağırlığı bu "kalkınmak için çalışma" cihadına vermelerinin farz olduğuna inanmaktayız. Bu şekilde Müslüman toplumlarda dünya hayatı aleyhine değişen dengeyi değiştirmek Müslümanlar üzerine yüklenen bir vecibedir. Artık Müslümanlar ibadet aşkı ve niyeti ile iş yeri açmalı, bu niyetle fabrika ve tesisler kurmalı, bu niyetle bilimsel çalışmalara başlamalı, bu maksatla ziraat yapmalı, bu amaçla faaliyet göstermeli, bu aşkla düşünce üretmeli, bu aşkla fikir yürütmeli, bu aşkla bir şey icat etmelidir. Yoksa "Rabbena hep bana" diyen istilacı Batı, İslam dünyasını haritadan silmek niyetindedir. İslam dünyasından koparark Avrupa'nın bir parçası haline getirmeye çalıştığı ülkemizde, başta cihat olmak üzere Kur'an'ın bir çok âyetinde yer alan kavramları kullanmamamızı istemelerinin altında yatan sebep budur. Bu vesile ile burada sadece Diyanet İşleri Başkanından gelen tepkiyi kutluyor, ilahiyat fakültelerince gerekli cevapların verilmesi gerektiğinin altını da çizmek istiyorum. Onlara bu imkanın verilmemesi gerekir. Cihad aşkı ile ve ibadet niyeti ile çalışıp güçlenmeli, kalkınmalı, caydırıcı silahlar üretmeli, üstün bir teknoloji ile donanımlı, müreffeh ve mutlu olmalıyız. Kalkınma ve gelişmeyi Müslüman olmayan dünya safına katılmaktan beklememeliyiz. Bunu yapmak seraptan şarap ummaktır; Kur'n'ın uyarılarına kulak tıkamaktır. Bunun yerine, bütün gücümüzle dünya işlerine, bilime ve düşünceye sarılmalı, çalışıp başarmalı, yeni buluşlar yapmalı, kendimize sonsuz ufuklar açmalıyız. Böylece hem kendimizi

insani haklarla donatılmış bir hayata hazırlamalı, hem dünyada insan haklarının nasıl yaşanıp yaşatıldığını tekrar bütün insanlığa göstermeli, hem de İslam'ı bu yolla tüm insanlığa tebliğ etmeliyiz.